

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

У статті схарактеризовано сутність і структуру виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедagogіки. Особлива увага приділена базовим моральним цінностям, як-то: гідність, повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, які визначають основні морально-ціннісні орієнтації молоді. Окреслено структурні компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний) та механізми (національна самоідентифікація, саморефлексія, самооцінка, самоставлення та самоприйняття), що відображають специфіку виховання студентів у педагогічних коледжах.

Ключові слова: морально-ціннісні орієнтації, структурні компоненти, моральні цінності, студенти педагогічних коледжів, етнопедagogіка.

На сьогодні проблема виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедagogіки набуває надзвичайної ваги з огляду на боротьбу України за свою незалежність, обстоювання своїх моральних цінностей, свого шляху розвитку. Це вимагає удосконалення виховних програм, повернення до народного досвіду, його глибокого вивчення і осучаснення щодо виховання морально-ціннісних орієнтацій молоді.

Різні аспекти виховання морально-ціннісних орієнтацій у молоді досліджували І. Бех, В. Будак, А. Здравомислов, В. Осовський, К. Чорна, І. Шкільна, О. Ціхоцька, які презентують сучасне бачення зазначеної проблеми.

Метою статті є розгляд сутності і структури виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедagogіки.

Морально-ціннісні орієнтації українського народу охоплюють усі сфери діяльності людини, що спонукає до осмислення накопиченого досвіду у моральній сфері, найважливіших сторін життя, гуманізації суспільства та міжособистісних стосунків. Морально-ціннісні орієнтації українського народу,

закріплені у моральних нормах, народному етикеті, традиціях, звичаях, фольклорі, що детермінуються системою цінностей людини, їхнім змістом, спрямованістю та співвіднесеністю з конкретно-історичними суспільно-політичними умовами.

Система морально-ціннісних орієнтацій – це та ланка, яка поєднує суспільство з особистістю і визначає, в ім'я чого відбувається та чи інша діяльність і якими засобами вона реалізується

Вивчення проблеми морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів передбачає розкриття базових понять дослідження.

У словниках та енциклопедичних виданнях дореволюційної, радянської доби не розглядалися поняття “морально-ціннісні орієнтації”, “морально-ціннісні орієнтації українського народу”. Це можна пояснити імперською політикою Росії, спрямованою на витіснення усього українського та зросійщенням молоді, які згодом підтримувала і радянська влада, намагаючись підмінити постулатами комуністичної ідеології моральні цінності, вироблені упродовж віків українським народом.

Термін “ціннісні орієнтації” знаходимо в Українському педагогічному словнику С. Гончаренка (1997), в якому його тлумачать як вибірккову і відносно стійку систему спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтовану на певний аспект соціальних цінностей [4, с. 348].

Тоді як у Педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка (2001), у визначенні “ціннісних орієнтацій” увагу акцентовано на позитивній чи негативній значущості об'єктів довкілля для людини, класу, групи, суспільства загалом, що визначається не їхніми властивостями, а включеністю у сферу людської життєдіяльності, інтересів і потреб, соціальних відносин. Така включеність також може бути критерієм і способом оцінювання значущості, вираженої у моральних принципах, нормах, ідеалах, установках, цілях.

Якщо у Словнику психолого-педагогічних термінів В. Крисько ціннісні орієнтації детерміновані історичним контекстом і розглядаються автором як суб'єктивне, індивідуальне відображення в психіці та свідомості людини соціальних цінностей суспільства та природи, то у Соціально-педагогічному словнику В. Радула підкреслено діяльнісний

аспект, який висвітлює морально-етичні цінності через діяльно-зацікавлене ставлення особистості до світу й самої себе, та звернено увагу на проблематичність реалізації моральних потреб у житті молодшої людини.

Морально-ціннісні орієнтації відображають смисли, моральні потреби особистості та її ставлення до життя, що визначаються моральними цінностями і є важливою частиною духовної сфери особистості.

Визначення поняття “морально-ціннісні орієнтації” В. Ядова будується на їхній узгодженості з моральними ідеалами, що дає змогу формувати ціннісну ієрархію життєвих цілей, цінностей, засобів, які людина розглядає як зразок. Ціннісні орієнтації впливають на усі сфери життєдіяльності людини, виражаючи її життєву позицію. З наукової позиції вченого, включення ціннісних орієнтацій до структури особистості дає змогу виявити найбільш загальні соціальні детермінанти мотивації її поведінки, витоки якої лежать у соціально-економічній площині, моралі, культурі, в особливостях соціально-групового усвідомлення того середовища, у якому сформувалась соціальна індивідуальність, де проходить повсякденна життєдіяльність людини [11, с. 6].

У наукових дослідженнях А. Здравомислова доводиться, що морально-ціннісні орієнтації є специфічною формою усвідомлення особистістю власного “Я”, навколишнього світу, свого минулого і майбутнього, такими складними утвореннями, що поєднують різні рівні і форми громадської й індивідуальної взаємодії. На думку А. Здравомислова, морально-ціннісні орієнтації виступають вісью свідомості, “що узгоджуються з ідеалом, формуючи відповідну ієрархію життєвих цілей..., а також цінностей-засобів або уявлень про норми поведінки, яку людина розглядає у якості еталону” [5, с. 217].

Характеризуючи морально-ціннісні орієнтації через призму життєвих цілей особистості, К. Абульханова-Славська звертає увагу на їхній особистісний смисл, смислові уявлення у побудові ієрархії системи ціннісних орієнтацій та виділяє функції: ухвалення чи заперечення у реалізації конкретних цінностей; посилення чи заниження їхньої значущості; утримання чи втрата цих цінностей у часі [1, с. 232].

У своєму тлумаченні поняття “ціннісні орієнтації” І. Бех виходить з того, що вони виникають і формуються у результаті

взаємодії особистості з різними сторонами дійсності, системи знань, приписів, що задають бажану лінію поведінки. Учений підкреслює, що сучасне розуміння сутності морально-ціннісних орієнтацій ґрунтується на методологічному підході, який розглядає “природу особистісної цінності як суб’єкт-об’єктне утворення, що належить одночасно і суб’єктові, й об’єктивному життєвому світу” [2, с. 9].

У дослідженні природи морально-ціннісних орієнтацій І. Бех спирається на атитюди (соціальні установки) та розглядає їх як трикомпонентне психологічне утворення, що містить когнітивний, емоційний та поведінковий складники [2, с. 14].

У соціологічному дослідженні В. Оссовського доведено, що ціннісні орієнтації слугують інструментом дослідження моральних цінностей, розуміння їхньої мотиваційної і системотворчої сили, тенденцій соціального оцінювання. На думку вченого, термін “ціннісна орієнтація” слід застосовувати для: виділення певної вищої цінності, відповідно до стану соціального досвіду; інтерпретації цієї вищої цінності, характерної для конкретного суспільства; організації навколо цієї цінності комплексу когерентних відносно неї цінностей; акцентування найважливіших властивостей зазначених цінностей [6, с. 51].

Морально-ціннісні орієнтації виявляють спрямованість зростаючої особистості на найважливіші цінності українського народу, культивування схвалюваних моральних якостей, принципів та ідеалів, що визначають активність життєвої позиції та їхню привабливість щодо інтеріоризації. Вихованість морально-ціннісних орієнтацій є ознакою моральної зрілості особистості, морально-етичної культури, необхідної для майбутньої педагогічної діяльності випускника педагогічного коледжу.

Тоді як невихованість морально-ціннісних орієнтацій виражається у відсутності чітких моральних і етичних уявлень, розмитості понять “добра” і “зла”, невизначеності сенсу життя, цілей і засобів, що може завдати шкоди не лише майбутньому педагогу, а і його вихованцям.

У вихованні морально-ціннісних орієнтацій слід враховувати зв’язок з рефлексією та мотиваційною сферою особистості та її спрямованістю, що відображають її емоційну сферу, природу почуттів і переживань. Через призму морально-ціннісних орієнтацій узагальнюється життєвий досвід особистості, визначаються життєві цілі та засоби їх досягнення.

Отже, напрацьований педагогічний досвід доводить, що морально-ціннісні орієнтації студентів педагогічного коледжу є внутрішніми інтегративними утвореннями, що відображають позитивну значущість для особистості моральних цінностей українського народу, як-то: гідність, повага, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, що задають спрямованість її моральної діяльності і виявляються у ставленні до себе, оточуючих та Батьківщини.

Основою морально-ціннісних орієнтацій є моральні цінності українського народу, які мають спільний і консолідуючий характер, що пояснюється культурними особливостями та історичною долею становлення української нації, труднощами виживання, боротьбою за незалежність та гуманістичними перспективами розвитку і саморозвитку окремої особистості.

У різноманітних народних джерелах: заповідях, порадах, настановах, притчах обґрунтовується потреба орієнтації молоді на моральні цінності, вироблення стратегії і тактики життя на численних прикладах народних героїв, які виступають формою виховного впливу.

Безсумнівно, життя людини перебуває у тісному зв'язку з життям народу, що позначається на її зорієнтованості на традиційні українські моральні цінності.

В основі морально-ціннісних орієнтацій сучасної молоді лежать моральні цінності українського народу, до яких ми відносимо доброту, шанобливе ставлення до людей, гідність, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини.

Гідність є не лише особистісною цінністю, а й національною, з огляду на боротьбу з поневолювачами українського народу на різних історичних етапах його існування. Гідність особистості виявляється у потребі самореалізації особистості, визнанні її досягнень, а також у позитивному самосприйнятті та у повазі до себе, що актуалізує виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісної орієнтації на гідність як необхідної умови власного та професійного становлення, яке неможливе без усвідомлення людини як мети, а не як засобу.

Милосердя як ціннісне ставлення до іншої людини виявляється у людській солідарності, здатності відгукнутися на чужий біль, проблеми, протистоїть байдужості, є важливою моральною цінністю українців, в основі якої здатність розуміти інших, підтримка, активне співчуття, обумовлене важкими випробуваннями, що випали на долю українському народу.

Вдячність є важливою моральною цінністю і гранню людського буття, що визначається усвідомленням важливої ролі інших людей у своєму житті, бажанням відповісти добром на добро. Виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісної орієнтації на вдячність не лише сприятиме інтеріоризації традиційних українських цінностей, а й визначатиме ціннісну взаємодію з оточуючими, характеризуватиме рівень моральної й етичної культури.

Повага до людей. Лише повага до вихованця, ставлення до нього як до особистості, неприпустимість принижень сприятимуть вихованню справжньої людини. На зв'язку поваги до людей з гідністю наголошує І. Шкільна, яка стверджує: “Кожна людина має гідність і саме тому гідна поваги. Без поваги один до одного не може існувати соціум, не складуться ні службові, ні товариські, ні сімейні взаємини. Кожна людина прагне, щоб до неї ставились з повагою” [10, с. 41]. На її думку, цьому допомагають правила ввічливості, відображені у нормах етикету.

Любов до Батьківщини є основою виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу, що визначає їхнє ставлення до України, знання і шанування її історичного минулого, мови, залученість до традиційно-звичаєвої культури українського народу, толерантне ставлення до представників інших етносів і конфесій.

Для студентів педагогічного коледжу важливо усвідомити, що любов до Батьківщини має бути активною і діяльнісною, яка бере свій початок з рідної домівки, що “на все життя входить у нашу душу, хвилює нас як перше животворне джерело, з якого кожен з нас почався” [9, с. 167].

Виховання любові до Батьківщини у ранньому юнацькому віці має на меті гарт духу і тіла, готовність до випробувань і її захисту.

Тільки через любов до Батьківщини можна долучитись до моральних цінностей українського народу та виробити власні морально-ціннісні орієнтації.

Отже, система морально-ціннісних орієнтацій асимілює усі моральні цінності у свідомості індивіда, що виступають певним еталоном оцінювання явищ, подій, що дає змогу розглядати їх як ідеальну модель власної поведінки.

У нашому дослідженні усі морально-ціннісні орієнтації можна типізувати за ставленням до себе, до інших, до Батьківщини.

Внаслідок різного тлумачення такого багатогранного поняття, як “морально-ціннісні орієнтації” існують різні підходи до визначення його структури, найважливіших компонентів, характеристики їхніх взаємозв’язків та взаємодії, що пояснюється різними дослідницькими завданнями та науковими розвідками. У своєму дослідженні ми виділяємо:

Емоційно-ціннісний компонент виявляє інтерес та позитивне ставлення студентів педагогічних коледжів до моральних цінностей, вироблених упродовж усього існування українського народу, потребу у їх інтеріоризації та розвитку власних морально-ціннісних орієнтацій, бажання послуговуватися ними у житті, а також формування відповідних моральних емоцій та почуттів та здатність до моральної регуляції. На роль емоцій у моральному вихованні молоді звертав увагу С. Рубінштейн, котрий вважав, що позитивні емоції і переживання перетворюються на спонуки до морального вчинку, впливають на формування моральних потреб і почуттів особистості, перетворюючись зрештою на стійкі моральні риси [8, с. 262]. Виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу засобами етнопедagogіки потребує формування стійкої мотивації в особистісній і професійній самореалізації особистості.

Діяльнісний компонент охоплює оцінку власних емоцій, почуттів студентами педагогічного коледжу, а також сформованість навичок самоконтролю, моральних ставлень до себе, до оточуючих, до Батьківщини, готовність до моральної поведінки, здатність до морального вибору і морального вчинення, а також навички міжособистісної комунікації та дотримання моральних принципів, етикетних норм українського народу і моральних правил поведінки. Діяльнісний компонент пов’язаний з моральним вчинком особистості, має внутрішньо-психічний або етичний та зовнішній прояв, що відображає її моральну позицію. “Вчинок у його повноцінному вираженні завжди буде водночас і акцією духовного розвитку індивіда й творчістю моральних цінностей” [7, с. 26].

Діяльнісний компонент передбачає також і роботу над собою, прагнення студентів до моральних взірців та ідеалів українського народу, які є основою їхніх морально-ціннісних орієнтацій.

Структура виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу є цілісною і динамічною системою, компоненти якої органічно взаємопов'язані між собою та взаємодоповнюють один одного.

Механізмами виховання морально-ціннісних орієнтацій є особистісна та національна самоідентифікація, саморефлексія, самооцінка, самоставлення та самоприйняття.

На думку В. Будака, період студентства є найбільш сенситивним для виховання морально-ціннісних орієнтацій, що обумовлено суспільними трансформаціями, активною життєвою позицією молоді, історичними і національними чинниками та віковими особливостями. “Процес модернізації української освіти у вищій школі цілком очевидно потребує створення такої системи цінностей, яка б стала орієнтиром у вихованні молодого покоління. Слід підкреслити, що нова освітня парадигма формується сьогодні відповідно до загальної філософської та психологічної проблематики кризь призму як соціокультурного, так і антропологічного виміру” [3, с. 236]. Це, на думку вченого, дасть змогу виховати високоморальну особистість, з відповідними якостями, духовними запитами, світоглядом та морально-ціннісними орієнтаціями.

Отже, вивчення вікових особливостей студентів педагогічного коледжу допоможе визначити ефективні умови виховання у них морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

Окрім того, ключове поняття, структурні компоненти та базові моральні цінності якнайповніше характеризують виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки, що зумовлює потребу проведення відповідного констатувального експерименту з метою визначення ефективних педагогічних умов такого процесу.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Философско-психологическая концепция С. Л. Рубинштейна: к 100-летию со дня рождения / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1989. – 248 с.
2. Бех І. Виховання особистості. Книга 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.

3. Будак В. Д. Система ціннісних орієнтирів сучасної студентської молоді / В. Д. Будак // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб.наук.праць : в 5 т. Т.1: Загальна педагогіка та філософія освіти. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 233–244.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Здравомыслов А. Г. Отношение к труду и ценностные ориентации личности / А. Г. Здравомыслов, В. А. Ядов // Социология в СССР : в 2 т. / [ред.-сост. Г. В. Осипов]. – М. : Мысль, 1966. – Т. 2. – С. 187–207.
6. Оссовский В. Л. Формирование трудовых ориентаций молодежи (методологические и методические проблемы психологического исследования) / В. Л. Оссовский. – К. : Наукова думка, 1985. – 124 с.
7. Роменець В. Історія психології ХХ століття : навч. посібник / В. Роменець, І. Маноха. – К. : Либідь, 2003. – 992 с.
8. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : АН СССР, 1957. – 328 с.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Василь Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. Т. 2. – К., 1976. – С. 149–418.
10. Шкільна І. М. Виховання гуманістичних цінностей старших підлітків у взаємодії сім'ї і школи : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / Шкільна Ірина Миколаївна. – К., 2014. – 315 с.
11. Ядов В. А. Соотношение ценностных ориентаций и реального (явного) поведения личности в сферах труда и досуга. Программа исследования / В. А. Ядов, И. С.Кон [и др.] // Личность и ее ценностные ориентации; Инф. Бюллетень ИКСИ. – № 4 (19), Вып. 1. – М., 1969. – С. 1–66.

Л. А. Кобзаренко

**Сущность и структура воспитания
морально-ценностных ориентаций студентов
педагогических колледжей средствами этнопедагогики**

Винницкий гуманитарный педагогический колледж
(13 ул. Нагорная, Винница, Украина)

В статье характеризуется сущность и структура воспитания морально-ценностных ориентаций студентов педагогических колледжей средствами этнопедагогики. Особое внимание уделено базовым

моральным ценностям, таким как: достоинство, уважение к людям, милосердие, благодарность, любовь к Родине, которые детерминируют основные морально-ценностные ориентации молодежи.

Определены структурные компоненты (когнитивный, эмоционально-ценностный, деятельностный) и механизмы (национальная самоидентификация, саморефлексия, самооценка, самоотношение и самопринятие) воспитания морально-ценностных ориентаций, отражающие специфику воспитания студентов в педагогических колледжах.

Ключевые слова: морально-ценностные ориентации, структурные компоненты, моральные ценности, студенты педагогических колледжей, этнопедагогика.

L. A. Kobzarenko

The Essence and Structure of Educating Moral and Value Systems of Pedagogical College Students by means of Ethnic Pedagogics

Vinnitsia Humanitarian Pedagogical College
(13 Nahirna Str., Vinnitsia, Ukraine)

The article characterizes the essence and the structure of education of moral and value systems of pedagogical college students by means of ethnic pedagogy.

The main attention is paid to basic moral values such as dignity, respect to people, compassion, gratitude, love to the motherland, which define the basic moral and value systems of youth.

The structural components (cognitive, emotional and value, active) and the mechanisms (national identity, self-reflection, self-esteem, self-attitude and self-acceptance) of education of value systems are determined, which reflect the specificity of education of students in teacher training colleges.

In the author's point of view, the value system assimilates all moral values in the person's consciousness that serve as a certain standard for evaluating events and phenomena, which enables one to consider them as an ideal model of one's own behavior.

Keywords: moral and value systems, structural components, moral values, students of pedagogical colleges, ethnic pedagogy.

References

1. Abulkhanova-Slavskaya, K. A. (1989). *Filosofsko-psikhologicheskaiia kontseptsyia S. L. Rubinshteina* [S. Rubinshtein's philosophical and psychological concept]. Moscow: Nauka.

2. Bekh, I. (2003). *Vykhovannia osobystosti. Knyha 1: Osobystisno oriientovanyi pidkhiid* [Education of the personality. Book 1: Personality-oriented approach]. Kyiv: Lybid.
3. Budak, V. D. (2012). Systema tsinnisnykh oriientyriv suchasnoi studentskoi molodi [The system of valuable orientations of modern college students]. In *Zb. nauk. prats. Vol. 1: Zahalna pedahohika ta filosofii osvity*. Kyiv: Pedahohichna dumka.
4. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid.
5. Zdravomyslov, A. G. (1966). *Otnoshenie k trudu i tsennostnyie orientatsyi lichnosti* [Attitude to work and valuable orientations of the personality]. In A. G. Zdravomyslov & V. A. Yadov, *Sociology in the USSR: Vol. 2* (pp. 187–207). Moscow: Mysl.
6. Ossovskiy, V. L. (1985). *Formirovaniie trudovykh orientatsyi molodezhy (metodologicheskie i metodicheskie problemy psikhologicheskogo issledovaniya)* [The formation of the youth labour orientations (methodological and methodical problems of psychological research)]. Kyiv: Naukova dumka.
7. Romenets, V. (2003). *Istoriia psikhologii XX stolittia* [The history of the twentieth century psychology]. Kyiv: Lybid.
8. Rubinshteyn, S. L. (1957). *Bytie i soznanie* [Existence and consciousness]. Moscow: AN SSSR.
9. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to educate a real man]. In V. O. Sukhomlynskyi, *Vybrani tvory: Vol. 2* (pp. 149–418). Kyiv.
10. Shkilna, I. M. (2014). *Vykhovannia humanistychnykh tsinnostei starshykh pidlitkiv u vzaiemodii simi i shkoly* [Education of humanistic values of older adolescents in the interaction of family and school]. (Candidate dissertation, Kyiv).
11. Yadov, V. A. (1969). *Sootnoshenie tsennostnykh orientatsyi i realnogo (yavnogo) povedeniya lichnosti v sferakh truda i dosuga* [The ratio of value orientations and the actual (explicit) behaviour of the person at work and leisure]. Moscow.